

М.А. Трубчанинов, канд. іст. наук, доц. (*ХНПУ імені Г.С. Сковороди, Харків*)

ПРОВЕДЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ЯК ФАКТОР ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В СРСР

Серед основних чинників, що сприяли формуванню тоталітарного режиму в СРСР, можна виділити економічні, політичні й соціокультурні. Форсований економічний розвиток вів до посилення політичного режиму в країні, до повного знищення товарно-грошових механізмів регулювання економіки при абсолютному переважанні адміністративно-господарської системи. Планової, виробничої, технічної дисципліни в господарстві, позбавленому важелів економічного інтересу, найлегше було добитися, спираючись на політичний апарат, державну санкцію, адміністративний примус. У результаті вже в 1920-х роках у політичній сфері запанували ті самі форми неухильного підпорядкування директиві, на якій будувалася система господарювання.

В економіці перемога тоталітаризму на селі полягала в одержавленні економічного життя села, в економічній несвободі селян, які втрачали власні інтереси у виробництві. Поступово відбувалося відчуження селянина від результатів його праці, і, як наслідок, позбавлення його ініціативи. Одним із важливих етапів затвердження нового тоталітарного режиму стало проведення колективізації, рішення про проведення якої в СРСР було прийняте в 1927 р. Причинами колективізації стала передусім необхідність великих капіталовкладень у промисловість для проведення індустріалізації країни. Починаючи з 1929 р., були помітно збільшені податки на одноосібні селянські господарства, почався процес розкуркулення. Але, на думку лідерів тоталітарного режиму, процес ішов не досить швидко. Узимку 1930 р. було прийнято рішення про проведення суцільної колективізації сільського господарства в СРСР у максимально стислі терміни – за 1–2 роки. Селян змушували вступати в колгоспи, погрожуючи розкуркуленням. Вилучення з села хліба привело до страшного голодомору 1932–1933 рр., що вибухнув у сільських районах, при цьому найбільше постраждала Україна, де опір колективізації був особливо сильним. Кількість загиблих від голоду, спровокованого керівництвом тоталітарної держави, сучасні вчені визначають до 7 млн чоловік. Але точні цифри поки що не відомі, оскільки радянську статистику того часу вони не цікавили, і

смертельні випадки селян від голоду не враховувалися. Офіційно проблеми голодомору СРСР начебто не існувало, у газетах про масову загибель селянства не повідомлялося. Дороги з голодуючих районів були перекриті військовими кордонами, через які не пропускали селян, що намагалися врятуватися від смерті, пішовши на заробітки в місто.

У результаті проведення насильницької колективізації сільське господарство отримало відчутний удар. Знизилося виробництво зерна, кількість корів і коней зменшилася більш, ніж у 2 рази. Від масового розкуркулення та вступу в колгоспи виграла тільки частина незаможних селян. Із завершенням суцільної колективізації в найважливіших сільськогосподарських районах виразно проявилася криза аграрного виробництва в СРСР. Завдання першої п'ятирічки з розвитку сільського господарства ні за одним показником не були виконані, причому розрив був значним, особливо в тваринництві. Майже за всіма показниками сталося зниження виробництва порівняно з 1928 р. Зате більш, ніж у три рази був перевищений план з усунування селянських господарств. Виграш від розширення посівних площ на 19% значною мірою був зведений до мінімуму через украй низьку врожайність.

Колгоспи були організовані для зручності держави, але не відразу вдалося знайти ефективні форми контролю за колгоспним селянством. Була введена система обов'язкових поставок, що зобов'язувала колгоспи віддавати державі за ціною, встановленою державою, 25–33% продукції. Колгоспи втратили сільськогосподарські машини, які їм тепер давали державні машинно-тракторні станції (МТС), створені декретом від 5 червня 1929 р. За свою роботу МТС брали 20% урожаю. Від МТС, що обробляли поля, не можна було приховати врожай, вони контролювали всі виробничі процеси в колгоспах. Затвердження влади партійно-державного апарату супроводжувалося підвищенням і зміцненням силових структур держави, його репресивних органів. Уже в 1929 р. в кожному районі створюються так звані «трійки», до яких входили перший секретар райкому партії, голова райвиконкому і представник Головного політичного управління. Вони стали здійснювати позасудовий розгляд винних, ухвалюючи свої власні вироки.

Після проведення колективізації вrostання партії в економіку й державну сферу стало відмітною особливістю радянської політичної системи. Тоталітарною державою встановлювалося централізоване, планове управління економікою. Свобода політична стала неможливою без свободи економічної. Контроль над найважливішими ресурсами суспільства, як матеріальними, так і нематеріальними, знаходився у тих, у чийх руках зосереджувався контроль над

економічною владою. Ідея централізованого планування полягала в тому, що не людина, а суспільство вирішує економічні проблеми, і, отже, окремі представники суспільства визначають цінність тих або інших цілей. Потреба в жорсткій ідейній орієнтації державної політики, підтримці постійного ідеологічного контролю за діяльністю всіх органів влади зумовила зрощення держави та правлячої партії й утворення того центру влади, який неможливо було ідентифікувати ні з державою, ні з партією. Такий симбіоз державних і партійних органів не давав можливості розвести їх функції, визначити самостійні функції й відповідальність за їхнє виконання. Можна констатувати, що проведення колективізації в СРСР дає значно багатший історичний досвід тоталітарного правління, ніж інші країни, показавши зразки тих економічних, соціальних і політичних відносин, до яких вела логіка розвитку тоталітаризму.

А.О. Шалімова, студ. (*ХНУРЕ, Харків*)

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТОТАЛІТАРНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ СРСР ТА НІМЕЧЧИНИ

У ХХІ ст. класичні тоталітарні режими «муссолінівської» Італії, «гітлерівської» Німеччини, «сталінського» СРСР відійшли в минуле, але на зміну їм приходять режими тоталітарних демократій. Можна стверджувати, що тоталітаризм не є проблемою минулого, і нині у світовій політиці тема його існування й поширення є актуальною. Адже не можна заперечувати факт присутності стійких елементів класичного тоталітаризму в таких політичних режимах, як Північна Корея, Куба, Бахрейн тощо. Сучасне людство й досі знаходиться під загрозою поновлення та масового поширення тоталітарних поглядів.

Філософське, соціологічне підґрунтя виникнення та існування тоталітаризму досліджувало чимало вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема Р. Андерсон, Р. Арон, З. Бжезинський, С. Головаха, М. Джилас, В. Едельман, О. Кара-Мурза, С. Кульчицький, К. Поппер, В. Прібіловський, Г. Федотов, О. Феоктистова та ін. Деякі дослідники розглядають поняття «тоталітаризм» лише в політичному аспекті (Р. Арон, З. Бжезинський, К. Брахер, М. Кертіс). Інших цікавить його психолого-соціологічна сутність (Х. Арендт, Т. Адорно, Е. Фромм, Г. Маркузе).

Мета дослідження – з'ясувати причини появи тоталітарних систем СРСР та Німеччини в ХХ ст. З огляду на визначену мету перед нами стоять такі завдання: